

BİR TÜRK DİPLOMATININ ONSEKİZİNCİ YÜZYIL SONUNDA DEVLETLER ARASI İLİŞKİLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

İSMET PARMAKSIZOĞLU

Onsekizinci yüzyılda gerek devlet hizmetinde aldığı görevlerle gerek Türk ve Arap edebiyatına armağan ettiği sefâretnâme, ata sözleri şerhleriyle tarih ve biyografyaya dair eserleriyle tanınan Ahmed Resmî Efendi'nin onsekizinci yüzyıl devletler arası ilişkilere dair kaleme alarak Sadrazam Muhsin zade Mehmed Paşa'ya takdim ettiği bu makalesi, bu yüzyıl sonunda devletin çeşitli hizmetlerinde bulunan Viyana ve Berlin sefâretleriyle Avrupa ülkelerini, devletlerini; toplumlarını tanımak fırsatını elde etmiş olan aydın bir Türkün görüşlerini ihtiva etmesi itibariyle çok entresandır.

Millî kütüphane yazmaları arasında rastlanan on sayfalık bu makale "Moskov Keferesi kuvve-i istidrâciye ile üç dört sene Bender ve Bucak ve Boğdan ve Eflak'ta yerleşib etraf ü eknafa tasallutta müstemir olmağın fi mâ - ba'd bu taife rızasıyle bu mahalden çekilmek müşkil ve zor ile ihracı muhal görünür diyenlere vech-i tecribeyi irâet ve ale'l - husus bu vahime ile perişan - hatır olan Sadrâzam Muhsin zade Mehmed Paşa hazretlerine tevsî-i daire-i tesliyet ve tenvir-i basıra-i mekanet için kaleme alınan makedir" gibi uzunca bir ad taşımaktadır.

Gerçi eserin üzerinde makaleyi yazana ait her hangi bir kayıt yoksa da üslubu, Ahmed Resmî Efendi'nin eserleriyle karşılaştırıldığında bu makalenin onun kaleminden çıktığı kanaatini rahatlıkla vermektedir. Kaldı ki, Ahmed Resmî Efendi'nin bu mahiyette bir risalesi olduğunu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları katalogundan (İstanbul 1961. I. 508) öğrenmekteyiz. Ancak burada 15b yaprağında pek muhtasar bir makale şeklinde görülen risale ile fotokopisini ve de sadeleştirilmiş metnini verdiğimiz makalenin aynı olmadığı fakat, konu itibariyle birleştiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Resmî Efendi, bu makelesinde Osmanlı devletinin çöküş dönemine girdiğini bir varsayım olarak kabul etmekte ve fikirlerini

bu varsayıma dayayarak açıklamaktadır. Ayrıca Osmanlı devletinin Lehistan'ın bölüşülmesiyle ilgili olarak Rusya ile giriştiği savaşı da (1768-1774) gereksiz ve yersiz bulmakta ve sonuçları üzerine de Mogol imparatorluklarından, Osmanlı tarihi'nin çeşitli devrelerdeki politikalarından, Osmanlı - İran münasebetlerinden örnekler vererek görüşlerini dillendirmek istemiştir.

Yine makalenin incelenmesinden görüldüğü gibi o yıllarda Osmanlı aydınları ortamında hakim olan düşüncelerin kadercilik, yıldızların kişiler üzerine etkinlikleri vb. dünya anlayışlarının Avrupa'ya görmüş olduğu halde Ahmed Resmî Efendi de değişmez bir kanaat olarak yaşadığını tesbit etmek mümkündür.

Bulunduğu mücelledin 43-53 sayfalarında 21 satırlı güzel talik bir hatla yazılmış olan bu makalenin sadeleştirilmiş metni ile fotokopisini vermek suretiyle Onsekizinci yüzyıl ikinci yarısında Türk aydınının dünya görüşlerini ve politikalarını, devletler arası ilişkileri nasıl değerlendirmiş olduklarını açıklamak istedik.

Ahmed Resmî Efendi'nin hayatı hakkında ise, F. Babinger'in gerek GOW 309-312 ve çevirisi Osmanlı Tarih yazarları ve Eserleri (Çev. C. Üçok. Ankara 1982. 337-340) ile İslam Ansiklopedisinin'deki makalesinde ve de İ. Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı Tarihi (Ankara 1959. IV. C. 2. Kusun dizin) inde yeterli bilgi bulunduğuundan bunların tekrarına gerek görülmedi.

“Moskof Keferesi üç dört yıldan beri yavaş yavaş kuvvet bularak Bender, Bucak, Boğdan ve Eflak'ta yerleşip dört bir çevreye saldırmaya devam etmekle, bundan sonra onların gönül rızalarıyla bu bölgeden çekilmelerinin olasılığı bulunmadığı ve bunların zor kullanarak dışarıya atılmaları da olmaz görünür diyenlere deneyimlere dayanarak, özellikle bu kuşku içinde aklı başından giden Sadrâzam Muhsin zade Mehmed Paşa¹ hazretlerine gönül ferahlığını genişletecek, görüşlerine aydınlık verecek ve katacak bilgileri derleme amacıyla kaleme alınan makedir.

Ulu Tanrının yüce iradesiyle ömürleri uzun ve adları yaygın olan devletler çöküş yaşlarına yaklaştıkları sıralarda bilgilice kendi topraklarıyla yetinmek ve öylece davranmak zorundadırlar. Kaldı ki Cenab-ı Hak ve levla defe'Allahu'n-nâse bazehum bi-bazin li-fese-

¹ Muhsin zade Abdullah Paşa'nın oğludur. 1765-1768 ve 1771-1774 yıllarında iki kez sadrâzamlığa getirilmiştir.

deti'larz² buyruğuyla yer yüzünün düzenini ve üzerinde olan yaratıklarının güvenlerini ve davranışlarını savunmayı devletlere bağlamakla yer yer en basit bahane ile bir devletin bir devlete, bir tâifenin başka bir tâifeye hücum ve saldırılarını yaradılışları gereği haline koymuştur. Padişahlardan uzak görüşlü olmayanlar, kimi yeni yetişmiş, tecrübesiz, hırslı ve hevesli devlet adamlarının aldatmacalarıyla güvenliği sarsacak ve haddini aşacak girişimlere kalkışarak şan ve şöhret almak için, ülkelerini genişletme tasarılarına yersiz yol verdikçe halklarını ve uyruklarını sıkıntılara, tehlikelere atmış olurlar. Bakımlı topraklarında refah ve bolluktan bir şey bırakmadıkları gibi, nice zamandan beri tedarik ettikleri ve toplaya geldikleri hazineler ve yığdıkları mühimmat ile edevatta yok olup en son bu girişime başladıkları andaki duruma razı olurlarsa da, bazı kere, hükümleri altında olan beldeler ve topraklarının çoğu elinden gitmekle yaptıklarına nâdim ve elden çıkarmanın üzüntüsüne tutulurlar. Bu, devlet kuruluşunu bilen, çağın gereklerine yönelik akli ve nakli tecrübeyi geçirmiş, tarihten ders alanlar için bilinen ve teslim edilen bir gerçektir. Bu dediklerimizi ispatlamak için geçmiş çağlardaki devletlerin durumlarından kimi sonuçları örnek olmak üzere anlatmaya kalksak, kimi dinleyenler üzerinde nice ters tepkiler yapacağı aşikârdır. Onun için elli altmış yıl içinde herkesin gördüğü ve bildiği olayları ele alarak iddiamızı belgelemeyi daha uygun ve yerinde bulduk.

Böylece söze başlarken, 1132 (1729) tarihlerinde Safevî devleti adıyla ün salmış olan İran devletinin bünyesinde kimi hastalıklar ve bozukluklar yüz göstermekle İran'ın bir ucunda bulunan Kandehar'dan Mir Uveys³ adında bir kişi ortaya çıkarak sel suları gibi çevresine bir takım kabileler ve aşiretler toplanmakla yavaş yavaş Safevîlerin taht kenti olan Isfahan'a girerek, İran devletini yıkarak çevreye epeyce velvele salmıştı. Çünkü zamanımızda iki yüz yıldan beri yeni devletlerin kuruluşu çağın gereği olarak ortadan kalkmış bulunuyordu. Böyle bir davranış çok geçmeden toplum yapısında bir boşluğun doğmasına ve toplum yapısının çöküşüne yol açmakla, kolay yoldan, meydana kalmış toprakları ele geçirmek hevesi de çev-

² Kur'an. el-Bakara II. 251 Allah yeryüzünde fesat bırakmak için kimilerini kimilerine musallat eder.

³ 1723'te Kandehar'ın zabtıyla Safevî saltanatının yıkılmasında başlıca rol oynayan Afgan Kılci aşiretinin beyi. Ölümünden sonra yerini kardeşi Abdullah ve daha sonra da oğlu Mahmud Han almıştır.

re devletlerde egemen olmak arzusunu yaratıyordu. Nitekim İran topraklarına batı yönünden Osmanlı devleti, doğu tarafından Nadir Şah'ın⁴ kuvvetleri, kuzeyden de küçücük Rusya saldırdılar. Osmanlı devleti gerçekte nice kere hükmü altına almış olduğu Tebriz, Hemedan, Gence ve Revan ülkelerine, Nadir Şah'ın Türkmenleri de Faris, Isfahan, Huzistan ve Horasan topraklarına, Rusya ise ikiyüz yıl evvel bağımsız bulunan Geylan memleketine el koymuştu. Bu olayların çıkışıyla başlayan savaşlar yirmi yıl sürdükten sonra başlangıcındaki durumuna yavaş yavaş dönerek, önce Mir Üveys toplumu, az zamanda tepelenip yok edilmişti. Sonra Osmanlı devleti eline geçirdiği toprakları, Rusya'da Geylan ülkesini, İran şahı ünvanını alan Nadir Şah'a bırakmak zorunda kalmışlardı. En son Nadir Şah hükümeti zamanın uygun oluşuna güvenerek, beş on yıl yerinde duramayıp ve de Hindistan fethiyle öğrenerek Kars, Bağdat ve Kerkük'e gelip yirmi beş yıl kadar Osmanlı doğu illerine sıkıntı vermişken, sonunda 1160 (1747 Muharrem) başında Osmanlı devleti ile Sultan IV. Murad'ın saptamış olduğu eski hudut üzerinden barışıklığa ve andlaşmaya geçmeye kalkışmış iken, Nadir Şah ömrü ve saltanatı yirmi yılı doldurmamışken, sürekli savaşlar yüzünden canından bezmiş olan beyleri tarafından öldürülmüştü. Hükümdarların hasretle göz diktikleri İran toprakları yirmibeş yıldan beri süren talan ve yağmalarla harap, halkı da şaşkın ve dermansızdır.

Yazıldığı gibi İran'daki kargaşanın sürüp gitmesi ve Osmanlı devletinin o taraflara egemen olma isteğiyle savaş halinde bulunmasını fırsat bilen Rusya ve Nemçe devletleri Osmanlı devleti üzerine hareket etmekle Rusya dört yıl boyunca bunca meşakkatle ele geçirdiği kale ve yerleri karşılıksız bırakmakla, Nemçe devleti ise Belgrad'ı boşaltarak sermayeden de zarar etmişti. Nemçe devletine bu savaştan arız olan yorgunluk ve güçsüzlük, hazine ve askerce uğradığı zarar onu zayıflatmakla Brandeburg⁵ kralı yerinden oynayarak Avrupa'nın çoğu topraklarını ele geçirmek için onbeş yıl durmadan sürdürdüğü savaş ve kavganın Fransa ve Rusya devletlerini de nasıl sardığını ve yayıldığını açıklamaya gerek yoktur. İşin sonunda Bran-

⁴ Avşarların Kırklı oymağı beyidir. Asıl adı Nadir Ali olup, II. Tahmasb tarafından İran ordusu serdarı olunca, Tahmasbkulu sanını almıştı. Altı yıl sonra İran tahtına çıkarak Nadir Şah ünvanını aldı.

⁵ Alman birliğini sağlayacak ve Büyük Almanya'yı kuracak olan Prusya krallığından çekirdeğini teşkil eden elektörlük.

اسباب جنط و ربطی تمهید و تادیه اولند قیبه برو جانکرده
 مستقر اولق جمالات عقلته دندره شویله که کی ملک یکی
 عسکره موقوفه و یکی عسکرکی مصارف و ذخیره به حیث
 با مال اجنب اولان مملکتک رعایا و حراشته تدقی کلک
 ممکن دکلدر جنگ و جدال قحطی مستلزم و قحط و غلامان
 و ایچ اغریسی شملکو امراض و بائیه بی مستعدره عسکر
 لابد بو ایکی آفتک برینه و با ایکی سینه مبتلا اولغنه تلف
 اولوب حفظ و حراست مصلحتی معطل اولسی مقرروره
 بو مقدمات حکمیه و آفاقیه ثابت اولدقد نصکر دیتی کار
 پرده مواجب سجانیته دن شو و جهله بریدار اولور که
 فرضا دولت علیه جنگ و پیکاره مبادرت ایشوسب
 یاکنر حفظ احوال و دماغ حظه سیدله کرکلو برلرده
 ثابت و پایدار اولسه لرر و سستی

البتع مصلح و مواد و غیره را غنیمت

و ترا و بحر اندی مملکتک

رجوعه ثبات و تار بکر

اشرف العده

العزیزه

السلیمه

م
۱۱۸۶

دو سه به محمدان زیاده سینه بولکته کلمه ارتدسی یاغراولوب
صکره هجیم ایشنه برادینگی کبی مصارف کلینه به محتاج اولغله
در دست اولان مملکتک محصولات و رعایا سینه تدنی
حاصل و مقصود بالذات اولان مملکت پروریک مصلحت
نوت اولدقدن صکره ضعف دولت سحیبی ایله رجال
و سر کرده لری میانده مصادره و مضایقه دان نشئت ایلد
اختلاف و منازعه صدور و اطرافتک کین فرصته
کین اولان بعضی توکشلورین میدان میسمه دنه ظیوروی
ام ضروری کلنک اولوب آق دکنزده دونما تقاسمی
طبیعت دولت روسیه دن خارج اولغین علی استعمار
تدارک و تجهیزنده تصور و عکله سی حملینه فتور عارضی
اوله رق لابدر جوع قهری به مضطر و یا برآفته مصادره
ایله منجول منظر اولدجینی اشتبا بدره آق دکنزنی الحقیقه
مملکت روسیه دن غایت بعید اولغله بونک عدم تقاسمی
سکدره اما قره طرفندا روسیه اراضیسی اولدجی نه
طرافنه مجاوروله دخی دولت غلبه حد و دینه متصل اولغله
بوکاسوزنه دره دیوسموال وارد اولورسه شوبلیه جواب
و برلورکه تالیجه و اورته سند صره منلی مشهور دره
صره به تالیجه بی طی ایبارک و صلت بیستم دره ظفره نظام
ایله نظام پذیر اولماز تدریجی له مملکتی اقتسامنه نظام و برلور
اسکی شهرده کبی عادت دغدغه لری بر طرف و قهر و استمانده

عارض اولوب مملکت مذکوره ابادی اجانبه انتقال کون
 حکمه بروجه محرزاو توزرق سینه یکنه و نلری انقرا
 مرتبه لرینه بالغ اولدی بی تواریج کورنر عندنک مکشیه ندر
 بو غلوه جنگیزیه معتزله سنی ایراد واحفالون عرض بودر
 ایران زمینه مستولی اولان هلاکوفرتیه سی بغداد واصعانه
 دارالاماره اتخا ذالمکدر نیکمه ما و رای بغدادی قلمه سینه
 قناعت ایمیوسبت مکت معرفه درومه طمعکارلق کجایله
 مکررا شام و حلب طرف لرینه آفر سفر لرا اختیار و بلا توفیق
 عبادالتهک تاملری در کیلوب خانان لری خواست
 اولمندانهاک ایملری تقریبی ایله نکت نصر قلمرینه
 داخل اولمش مملکت لرین آردی اچیلوب کندولری روم
 ایله مشغول اکین خوراسان ولورستان و فارس
 و بخاراده خارجی فتنه لری و اعلی عت کرده لر عصیان
 غلغله سینه اولاد جنگیزیه نکت بری بری اوزرینه
 خروج و تعلق دغدغه لری کثرت و حشمت لرینه کوره
 مدت قیله ده دولت لریک اصمحل و انقراضه
 باعث اولمدره محصل کلام بودر که روسیه لوکت
 بو ائشاده له مملکتنه هوسکارلق دغدغه سی کندولره کافی
 اکین دولت عینه حدود دینه بجایزه قناعت ایمیوسبت
 اقی دکره دو نمنا طولاندر من و کورستان طرف لرینه
 بولاندر منی کندولره منقبتی دکلر کلکی کللی مضر اولوب

محمود اعلیٰ جوع ایدوب بو مشتکریجا اولورنی شریک
 جنگیز نسته اکیز الی یوز یکر می تاریخکریذا ایران و تورانیست
 اولوب درت نظر اولاد ندن جوینی نام اوغلی بدشت
 قیماق و دمور قیور دن له و سقمنونه و نجه و نجا و ککرت
 آفکر نالشی اکین او تو ز سنه مرو رندن اطرافی یوز یوب
 دو شریک ایدوب الی یوز الی تاریخکریذا جو جینک اوغلی با تو
 و اکینجی اوغلی برکه قریم جزیره سن پناه اتخا ذو باغچه سرا بی نه
 مورز اچکله دشت ایتیمی طرفلر نسته قناعت ایتدی ککری
 مسطور دره چنگیز ن اکینجی اوغلی تولی خراسان طر فکری نه
 ماکت بو کندرید بصره اوغلو بلا کور مستانک ملا یوز جتانه بی
 استیصال ایدوب اصصها و بغداده مستی ای ایلده
 بلا کور د نضکره اولاد و احتیادی آبتا وارغون و خازان
 خان و محمد جدا بندن جانشین اولوب ماکت سنده فا
 و سبب تاندن بره ایران و عراق نسته ماکت و شام و
 و دیار کبر و سیواس و قوشنه اطرافندا نیجه ملکات خاکنه
 سوندور رب طنطنه لر کی میوقه بیوک ستمه ویدی یوز
 تاریخی انا سندن خازان خان و بدیه سیاه شهرت
 و سلطنت لری کماله رسینک اعلیٰ اکین بهادر لقبی الیه
 ملقب و مشهور اولان ایدو سعید بن خدابند و فاتی
 و در عقب آربا خان الحظی علی تقریبی ایله بدیه یوز او تو ز
 الی تاریخکریذا خاندان جنگیز نی به کلی تزلزل و بر نشانی

دستک را ترسب اید رک از جمله المانی استانبول
 بود جمله فتنده ماهر و جغرافیای و ناخدا مثل نادرا اولان سیدی
 علی نام که خدای و ممتاسر عسکری ایدوب جانب صند
 ارسال و اول اشاده اقد و کونده اسپانیا ل المیه محاربه
 از ان فراخچر بادشاهی امداد بنده خیرالدین پاشا و طور غود
 یکی ایصال اید کند نصکرة کندوسی بالذات عجم شاهی برادر
 اولوب شروان حاکی اولغله ه مطیح اولدی سلیمان زمانه
 خیر زانقص و سفینه منجه آستانه صلیبیانی به التجا اید انقص
 میر زالی اصفهان تختنه اجلاس بنیشله ایران زمین تدارک
 عظیم الیه حرکت حکمت و بوبانه لرا اید یمن اقلیمی فنی سعیدین
 نظر فتنده مضامینت ممالک عثمانیه دن اولغله صورت
 و برلشیکین بود بدیه لر طبیعت و حدودن خارج اولغله عسکر
 معادرتجه ویر میوب سیدی علی دیر بگری در دمندر
 طغوز بوز الشمس یکی خنلنده سفائن پورتقال او زره صوم
 غلبه کورد کند نصکرة د و نمایی اضاعت و افنا ضمنغ هغد
 وقتد یار و خراسان و ایران ممالکنی کشت و کزار و درت
 سنه مرو رند آستانه سعاده کلوب سر کز شسته در اثر
 کتاب عرض ایتکین باشنه سیدی علی خالقدی کلدی مشی
 کند و دن یاد کار اول شدره اقلیم یمن فتحی سلیمان سلیمان
 مرجومک قوه طالعندن نشئت ایتش کیفیت اولغون
 کند و نصکرة از زمانه عجم اربونان خارجی و متغلبه لر

ایدره قمته دن حصه و مقدمه وان نتیجه بود در که الحاله همنه
 درت سنده دن بروروسیه دولتشک دولت علیه
 عثمانیه حدود دینه بنجا وز و بعد لیری میزان عقل و تجربه بیه نجا
 اولمغله بوکانه کنگما غلط طبیعت دینار لا مثلاً قران حسین
 سرلمان احکا مندن اولوب روسیه ماکه سنک بخت
 و کوبی اعانتی ایله ظهوره کلمش بر بارقه و بار یاج شدید
 ایله مختلط بر صاعقه کلمند اولمغله قران مذکور کت
 مدت انقضاسی و یا صحت حب کو کبک زوال و انتقاسیه
 زائل و منقضی اوله کلدیکی تجربه ایله معلومدره بو و انعه
 وقایع سائره و حوادث داره به تناسب اولغزه بو کوه
 روسیه دولتی عاقل و کار کذار مشهور مدبره مظهر اولغله
 مؤسس و مهندس اطرافلی حمت ایتدیلر شویله که بجر بالظنون
 سببه بو غار زینه و اندن آق دکره سفاسن طولاشدیر و
 صیفا و شتاً مدافعه به قیام و کور جستان طرف نرینی انسا
 ایله کلی اهتمام ایدیلر ایرادینه سوبله جواب و بر لور که طغور
 یوز فرق بیش تار بخیری انسا سنده پوزنقال کیلیری سواصل
 هندک ستون اولمغله کجرات پادشاهی محمود خان علاقه
 دینه مقتضاسیله سلطان سلیمان مرجه مدن استمداد
 ایتدکده سلطان سلیمانک دولتی کالعه و کوبی اویج
 اعلامه اولمغله کجرات کالکت رجاسته اجابت صور
 سوبس و بصره در یالرنده و دونهال ترتیب و مستقا

فراخچه و روسیه دولترینه نه صورتی ساری و جاری
 اولدنی محتاج بیان اولیوب آفرالار براندا برق قرالی کنده
 دانه مخصوص اقبال و اهما ننگ نزه سی اولان سله نیه غلته
 سیله منسلی اولق صورتی نکیتر عسکره محتاج اولوب
 الی الان نه دغده لره کورق را اولدنی احتیاج اعتباره مخفی
 دکلدردله نکلنی اوچوز سنه دن بروتانا روسا را احتیاج
 بیکاره مجاور اولدنه تانا ردن انواع خسارت و عجز اولد
 طرف طرف کلنی عجز ملر کوروب از جمله قاجانه ایالتی بیگ
 سکت اوچدن یوزاون تاربخنه کلنی بکرمی بش سنه
 اهل اسلام بدنه طور دقد نضکره ادنا بانه ایله اصلنه
 رجوع ایتدیکی معلوم اولد یغندن غیری قرال تبدلی بهانه یله
 له مجاور اولان دولتر صورتی نفا توده قرال تبیینی نه
 و کلمه التذکره لهدن حصه مند اولق تسمیمی ایله نیجه کره جنگ
 و مذاقعه به قیام و آخر کار حرکتی شام اولنده آرام و تراز
 نظام و برد بیکاری سسلور و مشهور دره بوناک سری بودکر
 جناب شیخ و ان الارض بقدر بو رتبه ایچ پیشاده سینه
 بر بوزینی مثل مختلفه به تقسیم و جبال و انهار و بحار و اقطار
 مشغلو مدو دلرله بری برندن تفریق و تمیز ایدوب عصیت
 و عجز اولق عداوتی مستلزم ایکن رحماً للعباد و تمیز النبیل
 زمان زمان مواد عجمه و مصالحه ایله سورت غضبیه لرین
 نسکین و عجز برینی آهر کت مجاوز و تغذایسندن تأمین

ترک آرام و قرار و فتح هندستان ایله انجا رايد رک
 قارض و بغداد و کرکوت کلوب يکرمي بش سيل قدر مد ق
 ممالک رومه کلی اضطراب و برمشيکن اخکار بوزتمش
 سنه سی خلانده دولت عليه ايله هر دو قدیمه مرادیه
 اوزرینه مسالمة و مهادنه به ابتدار اوزره اکین مدت
 شوکت و سلطنتی یگرمی سنه بی سجا و زاد لیبوب تمادی
 اسفار ایله جانندن بیزار اولمش امراسی بیزندن کوش
 زهر آبه فنا و دفعه نابود و ناپیدا اولغله صبره الملوک
 اولان ممالک ایران یگرمی بش سنه دن برو آتات
 و تالان و ایلیسی حالایران و سرکردان اید کلری کاخرد
 وجه حرز اوزره ایران زمین اختلالی تعریبی و دولت
 عثمانیه نکت اول طرفله متعویبتی سببی ایله بوزالقی تاریخی
 انشاستد رده سینه و پنجه دولتندری دولت عليه اوزرینه
 حرکت ابتکله روسیه نکت درت سنه ده بو پنجه مشغله
 مستولی اولدینی قلاع و بقاع بلا مقابله متروک اولوب
 پنجه دولت نکت بلغراد قلعه سنی رده ایله سر پای دن ضرر مه
 ابتدکی معلوم اولدوغندن بشقه بوسور رتدا پنجه دولتنه
 عارض اولان تعب و خسارت خزینه و عسکر جهتله
 ضعف حاکمینه علت اولقی ملاحظه سی برانظ برقی
 قرانی بیزدن او بنادوب اوزر و پانک اکثرینه استیلا
 نیشله اون بش سنه تمادی اولان جنگ و جدال حتمی

سل صوری کی اطرافہ بعض قبائل و عشائر مجتمع اولغده رفته
 رفته و از الملک صفویہ اولان اصفہانہ و اصل و عم و ولتن
 برکشتہ ایتکله اطرافہ کئی طنطنہ حاصل اتمش ایدی چونکہ نازم
 یکی بوزسنہ دن برو تازہ دولتر ادا فی طبیعت و عدول
 زاندره چوق کچدن حیثیت ابقما عیہ و بسیتہ یہ کمال اولغده
 سر بانی رونما اولغده سهل الما فذ صو رتند میداندا نالشد
 اراضی مجاہد دن حصہ مند اولق ملاحظہ سید ابران
 ممالکنہ غرب طرفدن دولت علیہ و شرق طرفدن
 طوائف نادر تہ و شمال بانندن شرفہ روسیہ تجوم
 اید و غرب دولت عثمانیہ فی الاصل نتیجہ کرہ تحت نصر ملرینہ
 داخل اولمش تبریز و حمدان و کبجہ و روان اولک لریہ و ترکہ
 نادر تہ فارس و اصفہان و جوزستان و خراسان
 خطہ لریہ و روسیہ دولتی یکی بوزسنہ و غیر مستقل
 سلطنت اولان کیلان زمینہ مالک اولمشد ریز و اوست
 مدافعہ و محاربه لری کبری سنہ محمد و مستر اولد قدن
 مسکرہ حالت ایشلر رجوعه آغاز ایدرک اولا
 میر و بیس جمہوری آرزماندا با کلینہ مضمیل و ثانیاد دولت
 علیہ عثمانیہ ضبطند اولان بلاد و بقاع و روسیہ
 نصر تہ داخل اولمش زمین کیلان ایران شاهی نامہ
 اولان نادر شاه طرفہ رجوع و نالناد دولت نادر تہ
 روز کاردن کوردکی مسایط یہ اعتماد ایلدیش اولن

اونا بهانه ايله برونلنك برونلته و برلنلنك برلنلنك
 هجوم و مصادمه سن مقدر انكدين ملوكون دوراندين
 اوليان بعض صحاب مدت نور سيدا و كلاري دولت
 ازا سبله ترك آسا بنش ابد حديني نجا و زه رفعت و كشتن
 و ممنون اچون توسيع دائره دولت نايي صحت ايتد كچه رعيا
 و براي مشقت و هلكه به العالم معموره مملكتي نخت رخاه
 و رخا دن الفامقده سبله مدت مديتاد و تزارك
 و اذكار ايتد كي خزينه و او و ان افنا و عاقبة الامرا و كنج
 ايند كفتاد بعض كره تحت يدنك اولان بلاد و بقا عن چوني
 النديك كتملكه ندامت و نزامنه مبتلا اولديغي و قوف دولت
 دارو و طبيعت و صبره عايد و راجع اولان بجز به عفتيه و
 مسئله سي تواريخ كورنر كندنك معترف و مستند ر بومديا
 ايضاح و اوها مندك و لرامنيه متقادمه الزمان احو النديك
 استدلال صورتندك بعض مثا لرتقال المسك سامعينه
 كلال و طلال عارض اولمق ناملت اقتبالد ره بنا علمي و كلف
 الی التمش سننه اچنندك كوركسك كور و كي بلديكي و قايج نه
 وجودنك نيز برمدعا اولي و احسن الخدين بيان ماف الضمه
 سنويه شروع اولنور كه يوزا و نوز اكي تاريخي انا كيند
 دولت صفتيه ناميله مشهور اولان عجم دولتنه بعض عوام
 و ملل يوز كوسته مكله قضايي محكمست. ايران اولان نجا
 قندتارون ميراؤنيس نامندك بر يادكار نظر يوز ايدرب

منسوق کفره سی قوه استدرجیه ایله اوج درت
سنه بندر و بوجاق و بغداد و انقلا قوطا رلشوب
اطراف واکنانه تسلط استراولغن فبما بعد
بو طائفه رضا سید بو مجنون جگلمک مشکور و زور
ایله خواجهی محال کورینور. دینلره وجه بخر به پی ارا
و مع الخصوص بو و احمد ایله پریشان خاطر اولان
صدر اعظم محسن زاده محمد پاشا حضرت کربینه توسیع
دائرة تسلیمیت و تنویر باهره مکان
ایچون قلمه آنان

مقاله در

اراده علیته ربانیه ایله زمان و عنوانی ممتد اولان دولتر
سن الخطا ط مشابیه سند اولان درجه معینه ده خوف
ایدخله مخصوصه لربنه الکفایه مجبور و معتسور ایکن جناب
حق و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض
مفهومینجه بر یوز جنگ نظامنی و اوزر ندع ساکن اولان
مخلوقاتن آرام و قیامتنی مدافعه به ربطا تکمله طرف طرف

deburg kralının kendi kişiliğine duyduğu gurur ve onurun bir ürünü olarak Silezya topraklarıyla yetinerek ordusunu güçlendirmek için bugün bile ne gibi ağır yükler altında kaldığını bu konuları bilenlere gizli değildir.

Leh memleketi üçyüz yıldan beri Tatar ve öteki akıncı kavimlerle komşu olmakla Tatarlardan ve çevresindekilerden çeşit çeşit saldırılarla karşılaşmıştır. Sözelimi Kamanıçe eyaleti 1083 (1672) ten 1110 (1698) tarihine gelince yirmi beş yıl Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra basit bir bahane ile eski hükümetine döndüğünden gayri, kral seçimi dolayısıyla Lehistan'a komşu olan devletler görünüşte Lehistan kralının seçimi, ama kilim altından Lehistanda nice çıkarlar elde etmek amacıyla nice kez ceng ve bu ülkeyi savunmaya girişmişlerdir. En son her devletin statükoyu korumaya karar verdikleri yazılmış ve yayılmıştır.

Bunun sırrı budur ki, Cenab-ı Hak "inne'l - arza li'llahi yarisuha men yeşa'uhu⁶ sözünden de anlaşılacağı gibi yer yüzünü çeşitli milletlere bölüşmüş, ülkeleri, dağlar, ırmaklar, deniz ve kıtalar gibi hudutlarla birbirinden ayırarak, soy kıskançlığı ve komşuluktan doğan düşmanlıklar gereği ortada dururken rahmen li'l-ibad ve ta'miren li'l-bilad⁷ zaman zaman barışıklığa ve dostluğa yüz gösterip, hırs ve kinlerini bastırarak, herbirini bir ötekinin saldırısı ve düşmanlığından korur.

Kıssadan hisse ve bu girişten alınacak sonuç budur ki dört yıldan beri Rusya devletinin Osmanlı devletinin hudutlarına saldırı ve hücumları akıl ölçülerine ve de deneyimlere ters düşmekle buna, filozoflar katında galat-ı tabi'at⁸ denilir. Olay kıran-ı nahseyñ seretanı⁹ hükmüyle olup Rusya çaricesinin¹⁰ bahtı ve yıldızının desteğiyle ortaya gelmiş bir yıldırım ya da sırf bir kasırga ile karışık bir fırtına hükmünde olup sözü edilen kıranın geçiş süresi ya da yıldız sahibinin yok olup fena bulunmasıyla ortadan kalkacağı deneylerle bilinmektedir. Bu olay öteki olaylarla ve geçen durumlarla kıyas

⁶ Kur'an. elAraf. Yeryüzü Allah'ındır dilediğine, kendi adına ona verir.

⁷ Kullara rahmet olmak ve ülkelerin onarımını sağlama için

⁸ Anormal. Yapısı, yaradılışı ters olan. Uygunsuz

⁹ Merih (Mars) ve Zühal (Satürn) gezegenlerinin Yengeç (Seretan) dönencesinde birbirlerine yaklaşmaları hali. Yıldız fallarında uğursuzluk. kutsuzluk işareti sayılır.

¹⁰ Rus çarı III. Petro'nun eşi Rusya çariçesi II. Katerina 1762-1796

olunmaz. Bu kez Rusya devleti akıllı, iş bilir ve önlem alır devlet adamlarına sahip olmakla kurucuları ve temelleri atanlar etraflı himmet ettiler. Şöyle ki Baltık denizinden, Septe boğazına ve oradan Akdeniz'e donanma dolaştırıp, yaz ve kış savunmada kalmamıza ve Gürcistan taraflarını da kıskırtmada pek çok gayret sarf ettiler diyenlere de şöyle karşılık verilir.

945 (1538) tarihlerinde Portekiz gemileri Hind kıyılarını tutmakla Gücerat Padişahı Mahmud Han¹¹ dinî bağlantılar gereğince Sultan Süleyman merhumdan yardım istediği zaman, Sultan Süleyman'ın devleti en parlak günlerinde ve yıldızı da göğün en yüce katında olmakla Gücerat hakiminin dileğini kabul edip Süveyş ve Basra sularında donanmalar hazırlattıktan sonra seraskerler tayin etmişti. Bu arada İstanbul halkından pusula fenninde becerili ve coğrafya konularında bilgili, eşi az yetişir Seydi Ali¹² adındaki kimseyi de donanma seraskeri edip Hindistan'a yollamıştı. O sıralarda Akdeniz'de İspanya ile savaş halinde olan Fransa kralına yardıma Hayreddin Paşa¹³ ve Turgutça Bey'i¹⁴ gönderdikten başka, kendisi bizzat, İran Şahının kardeşi olup Şirvan hakimi iken

“Muti oldu Süleyman-ı zamana Mirza Elkas” dizesinde de belirlendiği gibi kendisine iltica eden Elkas Mirza'yı¹⁵ İsfahan tahtına oturtmak niyetiyle büyük hazırlıklardan sonra yola çıkmıştı. Bu arada Yemen toprakları da bir kaç yıl içinde Osmanlı ülkeleri arasına alınmıştı.

Ne var ki bu denli gösterişler doğal yasaların dışında kalmakla çekilen zahmetlere denk sonuçlar vermedi. Seydi Ali denilen dertli 962 başlarında (Kasım 1554) Portekiz gemilerine karşı her ne kadar başarılı olduysa da sonra donanmasını yitireyazıp Hind, Kandeher, Horasan ve İran topraklarını dolanıp dört yıldan sonra İstanbul'a

¹¹ Muzafferiye Hanedanından olup Gücerat'ta hüküm sürmüştür. 1536-1573

¹² Pirî Reis'ten sonra Süveyş kapudanı olmuştu. Muhit adlı bir eseri ile Hind seferi ve sonuçları hakkında Mir'atü'l-memalik adlı bir eseri vardır. Galatalı olup, 1562'de ölmüştür.

¹³ 1534 Nisanından 1546 Temmuzuna kadar kapudan-ı derya olan ünlü Türk denizcisi.

¹⁴ Ünlü Türk denizcisi. 1565'te Malta adasında şehit düşmüştür.

¹⁵ Şah İsmail'in küçük oğlu olup Şirvan hakimi idi. kardeşi Şah Tahmasb'a karşı baş kaldırmış, başarılı olamayınca 1547'de Osmanlı devletine iltica etmişti. 1549'da İranlılar tarafından yakalanarak Demavend kalesine hapsedildi ve sonra öldürüldü.

gelip serüveniyle ilgili bir de kitap yazarak sunmuştu. “Başına Seydi Ali halleri geldi” atasözü ondan bir anı olarak kalmıştır. Yemen topraklarının fethi Sultan Süleyman merhumun bahtı gücüyle gerçekleşmişse de, kendisinden az sonra çevrede bulunan Haricî ve mütegalibelerin hücumları sonunda durum eskisine dönüşmüş ve bilindiği gibi bu maşakketler heba olmuştur.

Cengiz¹⁶ 620 (1223) tarihlerinde İran ve Turan’ı ele geçirip, dört çocuğundan Cuci¹⁷ adlı oğlu Kıpçak bozkırından, Demirkapıdan Leh, Saksonya, Nemçe ve Macar ülkelerine âfetler salmış iken, otuz yıl geçtikte çevresi bürülüp dürülüp, 650 (1253) tarihlerinde Cuci’nin oğlu Batu¹⁸ ve ikinci oğlu Berke¹⁹ Kırım yarımadasına sığınarak ve Bahçesarayı kurarak Kıpçak bozkırıyla yetinmek zorunda kalmış oldukları tarihlerde yazılıdır. Cengiz’in ikinci oğlu Tolu²⁰ Horasan yöresinin hakimi idi. Kendisinden sonra oğlu Hülâgû²¹ Kuhistan’da Habbabiye²² mühlidlerini temizleyip İsfahan ve Bağdad’ı ele geçirmişti. Hülâgû’dan sonra çocuk ve torunları, Abaka, Argun, Gazan ve Muhammed Hüdabende²³ tahta çıkarak Sind’e, Sistan’dan bu yana İran ve Irakayn’e malik olup, Şam, Halep, Diyarbakır, Sivas ve Konya yörelerindeki nice meliklerin hanedanlarını söndürmüşler, görkemleri de gökleri tutmuştu. 700 (1300/01) tarihinde Gazan Han görkemiyle dünyaya ün salmış ve saltanatları en olgun döneme girmişken, Bahadır sanıyla tanınan ve bilinen

¹⁶ Mogolların Nirun oymağı beyi iken Önasya’da büyük bir cihan imparatorluğu kuran ve Yesugai Bagatur’ın oğlu Timuçin’in sanı. 1206-1226 (doğumu 1155 veya 1167).

¹⁷ Cengiz Han’ın oğlu ve Altun-Ordu devletinin kunucusu. Ölümü 1226.

¹⁸ Altun-Ordu hanı Cuci’nin oğlu. 1227-1256.

¹⁹ Altun-Ordu devletinin dördüncü hükümdarı ve Cuci’nin oğlu. 1257-1266.

²⁰ Cengiz Han’ın dördüncü oğlu olup kağanların beşincisi olan Kubilay ile Hülâgû’nun babası.

²¹ İlhanlılar devletinin kurucusu Cengiz’in torunu. Tolu (Tulay) nun oğlu. 1256-1265.

²² İslam Ortaçağında özellikle Selçuklu imparatorluğu devrinde büyük bir anarşi yaratan ve Alamut kalesinde tahassun eden Batnî-İsmaililere verilen adlardan biri. Haşşaşiyun gibi.

²³ Abaka Han. İlhanlı hükümdarlarının ikincisi. 1265-1282.

Argun Han. İlhanlı hükümdarlarının dördüncüsü. 1284-1304.

Gazan Mahmud Han. İlhanlı hükümdarlarının yedincisi. 1295-1304.

Muhammed Hüdabende. İlhanlı hükümdarlarının onikincisi. 1336-1338.

Hüdabende oğlu Ebu Said Han'ın²⁴ ölümünün ardından baş gösteren Arpa Han²⁵ kargaşası sonunda 736 (1335/6) tarihinde Cengiz soyu epeyce sarsılmış ve perişanlığa düşüp sözü edilen ülkeler başkalarının eline geçtiği gibi, devletlerinin de otuz kırk yıl içinde ortadan kalkmışcasına yıkıldığı tarih görenlerin katında bellidir.

Buraya Cengiz soyu ile ilgili kısa bilgiyi almaktan maksat budur ki, İran topraklarını ele geçiren Hülâgû ve orduları Bağdat ve İsfahan'ı taht kenti edindikten sonra Bağdat gerilerine değin olan topraklarla yetinmeyip, tamahkârlık belasıyla Anadolu ve Mısır'a da hakim olmak için Halep ve Şam taraflarına ağır seferlere girişmişler ve gereksiz yere halkın kanları dökülüp, ev ve yurtlarının yıkılmasına yol açtıklarından, hükümleri altına giren memleketlerin de ardı açılıp kendileri Anadolu'da uğraşırken Horasan, Luristan, Faris ve Buhara'da harici ayaklanmaları ve boyun eğen halkın başkaldırımları arasında, Cengiz çocuklarının biribiri üzerine isyanları sonunda doğan kargaşa ile kalabalık ve kıyıcı bir ulus olmalarına rağmen kısa sürede devletlerinin yıkılıp yok olması gibi bir olayla karşılaşmışlardır.

Sözün özeti şudur ki Rusyalı'nın şu sırada Leh memleketine gösterdikleri istek kendilerine yeter iken, Osmanlı topraklarına saldırmaktan başka Akdeniz'e donanma dolandırmak ve Gürcistan yörelerini bulandırmak onlar için yararlı değil belki, büyük zararlar verecektir. Bu tutum deveye taşıyabileceğinden fazla yük yüklemeye benzer. Sonra arkası yagu olup hiç işe yaramaz. Ayrıca ağır masraflara neden olmakla ele geçirilen memleketin ürünleri ve halkın gelirleri düşmekle asıl amaç olan memleketseverlik düşüncesi kaybolur. Devletin uğrayacağı za'af ile devlet adamları ve önde gelenleri arasında zorluklardan ve parasızlıktan doğan anlaşmazlıkların çıkmasına ve çevrede bulunan, fırsat kollayan bazı komşuların tekrar savaşa yönelmeleri gibi bir durum yaratır. Akdeniz'de donanma bulundurmak, Rusya devletinin coğrafi konumuna ters olmakla devamlı olarak bu donanmayı techiz ve beslemekte karşılaşılabilecek zorluklar en sonunda donanma askeri arasında yaratacağı yılgınlıkla çekilip gitmeye ya da bir fırtınaya yakalanıp yok olmaya yol açacağı hiç kuşkusuzdur. Gerçekte Akdeniz Rus topraklarından gayet uzak olmakla bunun sürdürülmesinin mümkün olmayacağı bellidir.

²⁴ Ebu Said Bahadır Han. İlhanlı hükümdarlarının dokuzuncusu. 1316-1335.

²⁵ Arpa Han. İlhanlı hükümdarlarının onuncusu. 1335-1336.

Rusya'nın Lehistanla geniş bir sınırı olduğu, Leh topraklarıyla Osmanlı topraklarının bitişik bulunduğu gözönünde tutularak durum tartışılmak istenirse şöyle cevap verilebilir. Hani halı ve ortasındaki altın torbası öyküsü meşhurdur. Halıyı çekip torbayı ele geçirmek mümkündür. Fazlaca düzensizlikle dünya düzeni kurulamaz. Dikkatle davranılıp Lehistan'ın bölüşülmesine bir düzen verilmelidir. Eski köyde yeni âdet uygulamaları güçlüklerinden kaçınmalı kimi sert, kimi yumuşak tutumlarla kendi topraklarını kontrol ve yönetimini sağlamadıkça öteki yörelerde hüküm sürdürebilmek akıldışı bir iştir. Şöyle ki yeni ülkeler yeni askere ihtiyaç getirir. Yeni asker ise epeyce masrafa ve zahireye gereksinme doğurur. Yabancıların ayaklarıyla ezilmiş topraklardaki halkın üretimlerinde düşüklük olmamak mümkün değildir. Cenk ve savaş, kıtlığı, kıtlık, taun ve iç ağrısı gibi salgınları getirmektedir. Yeni asker bu iki âfetin ya birisine ya da ikisine yakalanıp telef olmakla ülkenin korunması işlerinin aksayacağı bir gerçektir.

Bu geniş ve akla yatkın düşünceler belirlendikten sonra işin sonu yüce Allahın takdiri perdesinde şöyle görülür. Sözelimi Osmanlı devleti bu savaşa girmeyerek sadece kendi sınırlarını koruyucu önlemler almakla gerekli yerlerde yığınaklarını yapmış olsa, Rusyalı elbette barış ve andlaşmalara bağlı kalmak zorunda olacak ve hem denizden hem de karadan kendi topraklarına çekilmeyi yeğleyecektir. İnşa'Allahu'l - azizi'l - müstean, Sene 1186 (1772).

